

Мартина Седова

БРИТАНСКОТО ОБЩЕСТВО И РОЛЯТА
НА ЖЕНИТЕ ПРЕДИ ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Martina Sedova

BRITISH SOCIETY AND THE ROLE OF WOMEN
BEFORE THE FIRST WORLD WAR

Abstract: *The British society before the outbreak of the First World War is highly divided and unequal. While men have a variety of civil rights, access to good education and paid labour, the women's freedom and rights are limited. The article examines British women's way of life, their traditional responsibilities as housewives and mothers, opportunities for education and work, exploring at the same time their difficult fight for equality and civil rights. The research creates a profound and complex picture of the British women before 1914 in order to show the great changes in their self-confidence and role which come with the advance of the war.*

Keywords: *restrictions; labour; suffragism; civil rights movement; Emeline Pankhurst; reforms; emancipation; hardship, clothing.*

Първата световна война (1914–1918) избухва през лятото на 1914 г., въвлечайки във военни действия оформилите се в предходните три десетилетия военнополитически блокове – Антантата или Съглашението (Великобритания, Франция и Руската империя), и Централните сили, или Четворния съюз (Германия и Австрия, подкрепени по-късно от България и Османската империя). Великобритания е една от ключовите участнички в конфликта от самото му начало. Подобно на всички останали, ангажирани в конфликта страни, Британската империя също преследва своите геополитически цели. Официално основание за нейната намеса е нахлуването на германските войски в неутрална Белгия в началото на август 1914 г. Позовавайки се на ангажиментите си като гарант на белгийския неутралитет по силата на Лондонския договор от 1839 г., с който се създава независимо Кралство Белгия, на 4 август 1914 г. (след отправен ултиматум към Германия, който е посрещнат с

категоричен отказ) Британската империя обявява война на Германската империя. Британски войници прекосяват белгийската граница и се изправят срещу немците в първата си битка – тази при Лиеж (5 – 16 август 1914 г.).

Началото на войната заварва британското общество в своеобразен преходен период, когато демокрацията и гражданските свободи в модерния им смисъл все още не са се оформили напълно. Значителна част от мъжете и всички жени нямат политически и изборителни права, а достъпът на обикновените хора до политиката и административните постове е ограничен с висок имуществен и образователен ценз. По ирония на съдбата повечето от сражаващите се (и загиналите в сраженията) във войната британски поданици се бият за страна, която им отказва правото да гласуват [вж. **Strachan, H.**] и в която липсва реална свобода на словото и печата, а населението на Ирландия, доминионите и колониите на империята е неравнопоставено, експлоатирано, а често и тероризирано. Проблем, който все по-често се оказва във фокуса на обществени дискусии и спорове, както и повод за протести и сблъсъци с полицията, се оказват отношенията между половете и правата на жените.

В британското общество по това време все още властва традиционният британски консерватизъм, съчетан с аристократизма и имперското самочувствие на Викторианската епоха (1837–1901). В него двата пола имат точно определено, традиционно място и роля. От мъжа в качеството му на глава на семейството се очаква да работи и да осигурява прехраната, а от жената – да бъде съпруга, майка и домакиня, да се грижи за дома, да отглежда и възпитава децата и да се подчинява на волята на съпруга си. Британките нямат право да гласуват, да изразяват открито волята си, да пътуват в чужбина, да решават кога и дали да раждат, да притежават собственост и финасово състояние и др. Сложна е тяхната ситуация при искане на развод. Въпреки че е легализиран още от 1857 г., в началото на XX век разводът все още е крайно непопулярен във Великобритания. Той се смята за скандал, който петни репутацията на съпрузите, особено на жената, и нарушава представата за образцова и традиционна семейна среда. Друг фактор, който оказва влияние, е неравнопоставеността между половете. Жените, за разлика от мъжете, нямат право да подават молба за развод въз основа на прелюбодеяние на своя партньор [вж. **Divorce**], тъй като по това време непристойно поведение от страна на мъжкия пол не се взема под внимание. Трябва да се отбележи все пак, че от 1839 г. в британската държава действа Закон за детско попечителство (*Custody of Infants Act*), който позволява на майките в случай на разтрогване на брака да предявят искания пред съдилищата за попечителство над своите деца до седемгодишна

възраст [вж. **Custody right**]. През следващите десетилетия този закон търпи няколко изменения в полза на женския пол.

На британките им се полага право на образование, но тези, които успяват да го получат, са малко, а броят на жените с професионално образование е още по-ограничен. В по-голямата си част те получават само задоволително, но не и високо ниво на грамотност, тъй като обикновено напускат училище на около 12-годишна възраст. Причините за това са няколко. От една страна, ролята на жените по това време се свежда основно до раждането и отглеждането на деца. Според обществото като цяло те са нежни и крехки създания, които нямат място извън сакралните граници на дома, защото не разполагат с присъщите за мъжете знания и умения, за да оцелеят. От друга страна, от ранна възраст жените трябва да помагат в домакинството или в семейния поминък. Следователно нямат време да учат и да се образоват. Популярно е схващането, че жените не трябва да мислят, а да слушат и да изпълняват. Властта и социалната система ги манипулира да вярват, че са по-слаби, по-лабилни и по-неспособни от мъжете. От тях се очаква благодарност за осигурените им дом и семейство, които трябва да са им достатъчни. В началото на ХХ век за жените, задушени в прегръдката на един мъжки свят, всякакви мечти за кариера, напредък и развитие са немислими. Наред с това поведението на жената рефлектира върху родителите, братята, сестрите и роднините ѝ. Въпрос на чест и репутация е дадено семейство да омъжи дъщеря си, докато е млада и в разцвета на силите си. Това не само повишава значително шанса за многобройно и здраво потомство, но и затвърждава впечатлението за обществена нормалност както на изходното, така и на новосъздаденото семейство.

Част, макар и като цяло незначителна, от жените във Великобритания в годините преди войната са ангажирани в платена заетост извън дома. Различни са факторите, повлияли върху решението им да работят. Някои го правят, за да увеличат размера на приходите, постъпващи в семейството. Други се трудят, тъй като няма кой да се погрижи за тях и зависят само и единствено от собствената си воля и възможности. Трети се стремят да си извоюват известна независимост и да се докажат като умни, способни и равни на мъжете. Вдовиците пък, въпреки пенсиите и помощите, които получават от държавата, са принудени от обстоятелствата, защото главата на семейството липсва и отговорността за прехраната – собствената и на зависимите от тях деца и близки – пада върху техните плещи.

Според преброяване от 1901 г. на Британските острови има жени с професии – адвокати, лекари, чиновници, зъболекари, учители, журналисти, писатели, телефонисти, стенографи и др., но броят им е нищожен. Малкото жени, които са назначени на платена работа, обик-

новено се трудят при лоши условия и срещу ниска заплата, която не надхвърля две трети от тази на мъжете, а в много от случаите е дори и по-малко. Според статистиката броят на работещите жени във Великобритания през 1914 г. е близо 5,9 млн. от общо 23,7 млн. лица от женски пол [Данните са по: **Chandler, M.** 2001, р. 15]. Те се занимават най-вече с домакинска работа – приготвяне на храна, чистене, шиене на дрехи, лична прислуга, грижи за децата, градинарска работа и др. Живеят най-често в таванските помещения на къщите, трудят се без почивка от рано сутрин до късно вечер, получават нищожно заплащане и разполагат само с половин почивен ден на седмица, а понякога и на месец.

Друг сектор, в който работят британките в предвоенния период, е текстилният, най-вече в областта на шиенето на дрехи, както и в шапкарството и в изработването на обувки. Малка част от тях са заети в областта на занаятите – производство на керамични изделия, тъкане на платове, изработка на верижки и др., извършващи се в специални работилници, а някои жени работят от къщи, като създават бижута или играчки, адресират писма и пр. В промишлеността, най-вече във въгледобива и производството на памук в северната част на Великобритания, работят изключително малък брой британки, като шансът им е даден по-скоро заради огромната нужда от работна ръка, а не в резултат от промяна в обществените възгледи спрямо мястото на женския пол в социалното и икономическо пространство.

Трябва също да се отбележи, че около 90% от малкото работещи британски жени преди Голямата война са неомъжени и предимно от работническата класа [вж. **Beckett, I.** 2006, р. 73], тъй като към омъжените жени обществото има други очаквания. От тях се изисква най-вече да осигуряват потомство, като по това време средната цифра на прекараните бременности е десет, въпреки че малка част от децата оцеляват до зряла възраст. Причината за високата детска смъртност, и то преди навършване на първата година, са слабото развитие на медицината, липсата на антибиотични средства и множеството болести, съществуващи в началото на ХХ век – дифтерия, „магарешка кашлица“, скарлатина, пневмония, различни видове грипни състояния и др. Към тях се прибавят предродилните усложнения и вродените деформации, които завършват или с няколкомесечен живот, или с раждането на мъртво бебе. В резултат британките не само страдат от политическа изолация, лишени са от предвиждани само за мъжете права и възможности за платена работа, но и преживяват тежки душевни сътресения, свързани със загубата на деца или с невъзможността да имат такива. Съвкупността от обективни и субективни фактори, които не им позволяват да изпълнят основната възлагана им от обществото мисия и/или да оправдаят

очакванията на общността, в която живеят, е допълнителен психически стрес за британските жени преди 1914 г.

Въпреки негативната обществена настройка и ограниченията има британки, преди всичко такива с по-заможна потекло и с връзки във висшите обществени среди, които се осмеляват да демонстрират своята гражданска позиция по различни държавни въпроси. Те вземат участие в организирани движения за политическа промяна, за реформи в изборителното право [вж. **Hacker, B., M. Vining.** 2012, p. 189], в областта на общественото здраве, безопасността на работното място и др. Част от тях се занимават активно с благотворителна и социална дейност, търсейки най-добрия път за прокарване на реформи в британското общество. Британките се намесват и в търговските обединения и допринасят за подобряване лошите условия на труд на работниците като ненормирано работно време, ниско заплащане, детски труд и др. [вж. **Lesch, R.**].

Има британски жени, особено такива с по-висок социален статус, които се опитват да пробият в политическите партии въпреки популярното в страната мнение, че политиката не е подходяща за жени. Други от активистките на женското движение пък се занимават с контрола на раждаемостта. Според тях жените трябва да имат правото да изразяват своята сексуалност също толкова открито, както мъжете, и сами да решават кога искат да имат деца, колко деца биха искали да имат и дали изобщо имат желание да раждат деца [вж. **Lesch, R.**]. За разочарование на напредничавите британки и през смятаните за прогресивни десетилетия от втората половина на XIX и началото на XX в. опитите на британски жени да се включат активно в приеманите за запазени за мъжете сфери на обществения живот се посрещат с остра съпротива, критика и подигравки. Мъжете все още се колебаят дали жените трябва да бъдат удостоени с доверие, а оттам – и с граждански права, за да могат да гласуват „за“ или „против“ издаваните закони. Голяма част от британците категорично отказват да подкрепят жените от страх, че тяхното въвеждане в проблемите на обществото и държавата ще отвлече вниманието от други, по-сериозни и наложителни реформи. Въпреки всичко обаче женският пол със своите искания и проблеми вече е в общественото ползрение, а всяко по-нататъшно игнориране на претенциите на британките за политическа и икономическа еманципация би означавало допълнително налягане на обстановката в страната. Тенденцията за постепенно излизане на жените от обществена и политическа изолация и тяхното изравняване с мъжете трудно може да бъде спряна. Показателни в това отношение са например успехите на жените от края на XIX век, когато те получават право да разполагат със своя лична собственост и след сключване на брак, както

и възможност да получат попечителство върху децата при евентуален развод.

Важен принос за организиране и интензифициране на борбата на британките за граждански права и равенство на половете има т.нар. „суфражистко движение“ или „суфражизъм“ (от англ. *suffrage* – избирателно право). То се ражда във Великобритания през втората половина на XIX век и по своята същност представлява политическо движение за избирателни права на жените. Първоначално локално, през 1867 г. със създаването на **Национално общество за избирателни права на жените (НОИПЖ)** (National Society for Women's Suffrage) от Лидия Бекер¹, последвано през 1897 г. от **Национален съюз на женските суфражистки общества (НСЖСО)** (National Union of Women's Suffrage Societies) на феминистката Милисът Фосет², движението става масово, национално явление. Към 1909 г. организацията достига 50 000 членове. Самата Фосет не отхвърля по никакъв начин разликите между двата пола, нито смята, че жените трябва да имитират мъжете във всичко. Според нея обаче те допринасят за службата към държавата с нещо, различно от онова, с което мъжете могат да допринесат [вж. **Pugh, M.** 2000, p. 3].

На 10 октомври 1903 г. Емелин Панкхърст³ основава **Женският социално-политически съюз (ЖСПС)** (Women's Political and Social Union), който ръководи с дъщеря си Кристабел Панкхърст⁴. Съюзът се превръща в най-голямата организация на движението за избирателни права на жените във Великобритания, а двете му харизматични ръководителки стават ключови фигури на суфражизма не само във Великобритания, но и в Европа. Принадлежността им към Независимата лейбъристка партия ги поставя в лявото крило на работническото движение [вж. **German, L.** 2013, p. 15]. Целта на суфражизма е не само извоюване на избирателни права за жените и премахване на дискрими-

¹ Лидия Бекер (1827–1890) – биолог, ботаник, астроном, лидер на суфражисткото движение във Великобритания в края на XIX век, автор на „Журнал за избирателното право на жените“, публикуван в периода 1870–1890 г.

² Милисът Фосет (1847–1929) – писателка, представителка на феминизма, активистка и лидер на суфражисткото движение, ръководител на Национален съюз на женските суфражистки общества (1897–1919 г.).

³ Емелин Панкхърст (1858–1928) – британска политическа активистка, организатор и лидер на суфражисткото движение във Великобритания в началото на XX век, основател и ръководител на Женския социално-политически съюз.

⁴ Кристабел Панкхърст (1880–1958) – дъщеря на Емелин Панкхърст, британска активистка на суфражисткото движение, съосновател и съръководител на Женския социално-политически съюз.

нацията към тях, но и провеждането на мащабни социални реформи, които да доведат до равенство между половете в областта на труда, образованието и политиката.

Преди появата на Емелин Панкхърст на обществената сцена суфражисткото движение е ограничено до интелектуални дебати, писма до министър-председатели и памфлети [вж. **The Hard Fought Battle ...**]. След нейната намеса обаче поведението на участничките в суфражисткото движение се променя, тъй като става ясно, че мирната, пасивна борба не дава желаните резултати. Разочаровани от бездействието и демагогиите на британското правителство, през 1906 г. т.нар. „суфражетки“ преминават от мирна към агресивна политика. Тя се изразява в насилствени акции, гражданско неподчинение, вандализъм, протести и гладни стачки, които често завършват с арестуването на суфражетки и изпращането им в затвор. Данните сочат, че в резултат на антиправителствените си демонстрации над 1000 жени [Данните са по: **Smith, K.**] попадат в английски затвори, където са подлагани на мъчения с цел да бъдат пречупени. Характерен метод на изтезание, особено на суфражетките, които в знак на протест обявяват гладна стачка, е т. нар. „захранване“. То започва да се прилага от 1909 г. и представлява насилствено вкарване на хранителни вещества в човешкото тяло с помощта на тръба, най-често гумена, която се поставя в носа или в устата. Мери Ричардсън, попаднала в затвора активистка, описва детайлна картина на този жесток акт: *„В продължение на пет седмици ме хранеха през носа и накрая носът ми затисна тръбата, както я наричаха, и тя не можеше да стигне до гърлото, въпреки че я огъваха и усукваха във всякакви форми. Вместо това тя се качи нагоре в носа ми и сякаш пронизваше очите ми... Тогава ми отвори насила устата, вкарвайки пръстите си и порязвайки венците ми ... и лигавицата на бузите ми... Когато бях толкова ослепяла и полудяла от болка, те вкараха два големи устаразширителя (инструмент, използван за широко отваряне и задържане в тази позиция на устата – бел. авт.). Тогава дойде ред и на тръбите ... (в) гърлото ми“* [вж. **Purvis, J.**].

Вкарването на тръби в женското тяло е изключително жестоко, унижително и опасно. То оказва негативен ефект върху здравето и психиката на жените, които дава основание понякога да се сравнява захранването с акт на изнасилване. Тръбите, които се използват в затворите, невинаги са чисти, а точно обратното – често преди това са използвани и при други жени, някои от които – физически или психически болни. Практиката на захранването става още по-мъчителна след 1913 г., когато е приет Закон за затворниците (Prisoners Act), по-известен с показателното название Закон за котката и мишката (Cat and Mouse Act), който позволява на затворник, измъчван и насилствено захранван, да бъде пуснат на свобода със специален лиценз и с цел да възстанови здравето

си, само за да бъде върнат обратно в затвора и да излежи присъдата си. И това е само бегъл поглед върху страданията и униженията, които понасят британските жени в предвоенните години в името на своята кауза.

На 4 юни 1913 г. се случва стряскащо събитие, привлякло вниманието на обществеността към каузата на жените. По време на дерби в Епсъм суфражетка на име Емили Дейвисън⁵ напуска тълпата, излиза на хиподрума и скача пред състезателния кон на крал Джордж V⁶. Жената е сгазена от конските копита и четири дни по-късно умира. Макар да е спорно дали става въпрос за акция на саможертва или за съзнателно самоубийство, факт е, че женското движение идеализира смелата Дейвисън, превръщайки я в мъченица. Суфражистката пропаганда представя нейния образ като събирателен образ на британската жена: смела, дръзка, борбена, решителна, готова да се бори за мястото и правата си с всички възможни средства, без да жали репутация, семейство и живот.

На преден план се разкрива консервативното, закостеняло английско общество, което е полово разделено и доминирано от мъжете. Общество, което пропагандира пред света либерализъм и демокрация, а в същото време унижава и измъчва женското си население. По един или друг начин, понякога страдайки съзнателно и създавайки образ на мъченици, но по-често демонстрирайки женската си сила, смелост и непреклонност, суфражетките печелят симпатиите на обществото. Въпреки грубата политика на държавата към тях и заплахата от споменатите по-горе насилствени действия, и дори изстъпления срещу тях, те не отстъпват. Междувременно обществената подкрепа за движението нараства. Жени, мъже, видни личности в политиката, икономиката и културата на Великобритания застават зад справедливата кауза на активистките и съдействат за размаха на движението чрез финансиране и организиране на различни публични мероприятия.

Движението за универсално избирателно право е важен елемент от започналата борба за еманципация на британките. Картината на положението на жената в британското общество преди Първата световна война обаче едва ли би могла да бъде пълна без поглед върху малко прозаичния от политическа гледна точка, но неразделно свързан

⁵ Емили Дейвисън (1872–1913) – британска учителка и активистка на суфражисткото движение, известна с мъченическата си смърт по време на дерби в Епсъм.

⁶ Джордж V (1865–1936) – втори син на крал Едуард II и Александра Датска, крал на Великобритания и британските доминиони и император на Индия (1910–1936).

с представите за обществено положение въпрос за външния вид и облеклото. Британските жени в края на XIX – началото на XX век се обличат по консервативната мода на т.нар. Едуардски период (1901–1910 г.) от историята на страната. Характерни за тази мода са стегнатите, прилепнали корсети, които повдигат гърдите; тежките, набрани поли с камбановидна форма, тесни около бедрата и широки около стъпалата, покрити с пищна украса; дебелите дантелени блузи, най-често в бял цвят, с високи яки и ръкави, широки в раменете и тесни в китките, които се носят издути в предната част на талията. Повдигнатите гърди и изпъкналите задни части правят фигурата на жените S-образна, а копчетата и ръбовете са характерен елемент от всички части на дамското облекло. В допълнение жените носят и множество различни аксесоари като шапки, чадъри, ръкавици и др. Панталоните в женската мода са рядко и дори скандално явление, тъй като се смятат за екзотични и опасни [вж. **German, L.** 2013, р. 11]. Косите си англичанките поддържат предимно дълги, като ги оформят в различни видове прически.

Ако трябва да обобщим, в навечерието на Първата световна война британките в основната си част са лишени от редица права и свободи, изолирани са от възможността за добре платен труд и свободен достъп до образованието, политиката и държавната администрация, ограничени са преди всичко в затвореното пространство на дома. Техният живот е предначертан предварително от обществените очаквания, които в общ вид се свеждат до следното: задомяване в заможна (или поне в по-заможна от изходното) семейство, подчинение на съпруга, раждане и възпитание на деца, грижи за домакинството, поддържане на семейната репутация неопетнена. Макар че още преди Голямата война британките са демонстрирали амбициите си за еманципация, и лични постижения, като университетско образование, професионална реализация, кариера, пътешествия, политическа и гражданска активност, са недостъпни за по-голямата част от женското население на Великобритания и все още остават в сферата на съкровенията желаниа и мечти. Избухването на световния конфликт обаче води до трансформация на обществото във Великобритания. Нуждата от работна сила за функционирането на икономиката и армията изкарва жените от границите на дома, разбивайки традиционните стереотипи и предразсъдъци, и ги натоваарва с нова обществена и морална роля. Роля, която ще промени не само тяхното самочувствие и начин на живот, но и ще убеди британската нация в справедливостта на техните искания за изборителни права и полово равенство във всички области на обществения живот.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Публикации / Publications

Beckett, I. 2006 – Ian Beckett. Home Front 1914–1918: How Britain Survived the Great War. Richmond, UK: The National Archives, 2006.

Chandler, M. 2001 – M. Chandler. Home Front 1914–1918. Oxford, UK: Heinemann Educational Publishers, 2001.

German, L. 2013 – Lindsey German. How a Century of War Changed the Lives of Women. London, UK: Pluto Press, 2013.

Hacker, B., M. Vining. 2012 – Barton Hacker, Margaret Vining. A Companion to Women's Military History. Leiden, Netherlands: Brill, 2012.

Pugh, M. 2000 – Martin Pugh. Women and the Women's movement in Britain 1914–1999. London, UK: Macmillan Press Ltd, 2000.

Интернет източници / Internet Sources

Custody rights and domestic violence. (<https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/private-lives/relationships/overview/custodyrights/>) (посетен на 10.06.2020)

Divorce since 1900. (<https://www.parliament.uk/business/publications/research/olympic-britain/housing-and-home-life/split-pairs/>) (посетен на 10.06.2020)

Lesch, R. Women in the Edwardian and Interwar Era. (<https://vocal.media/viva/women-in-the-edwardian-and-interwar-era>) (посетен на 27.05.2020)].

Purvis, J. Cat and mouse: force feeding the suffragettes. (<https://www.historyextra.com/period/edwardian/cat-mouse-force-feeding-suffragettes-hunger-strike/>) (посетен на 21.05.2020)

Smith, K. Women's Social and Political Union. (<https://www.britannica.com/topic/Womens-Social-and-Political-Union>) (посетен на 11.06.2020)

Strachan, H. Overview: Britain and World War One, 1901 – 1918. (http://www.bbc.co.uk/history/british/britain_wwone/overview_britain_ww1_01.shtml) (посетен на 27.05.2020)

The Hard Fought Battle of Women's Suffrage in the UK. (<https://www.historyhit.com/1918-british-women-win-right-vote/>) (посетен на 21.05.2020).